

1. Obiekt

670/2

BASZTA OBRONNA (PIJAK) Nr 9

WIĘZIENNA

2. Czas powstania

kon. XV w.
(po 1480 r.)

3. Miejscowość

P Y R Z Y C E

11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja

4. Adres **Pyrzyce, p-ta 74-200**
ul. Dąbrowskiego

nr działki **38**

nr hipoteczny

5. Przynależność administracyjna

województwo **zachodniopomorskie**

powiat **Pyrzyce**

gmina **Pyrzyce**

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Pyritz (do 1945 r.)
(Staven-str.)

7. Przynależność administracyjna
przed 1 VI 1975 r.

województwo **szczecińskie**

powiat **Pyrzyce**

8. Właściciel i jego adres

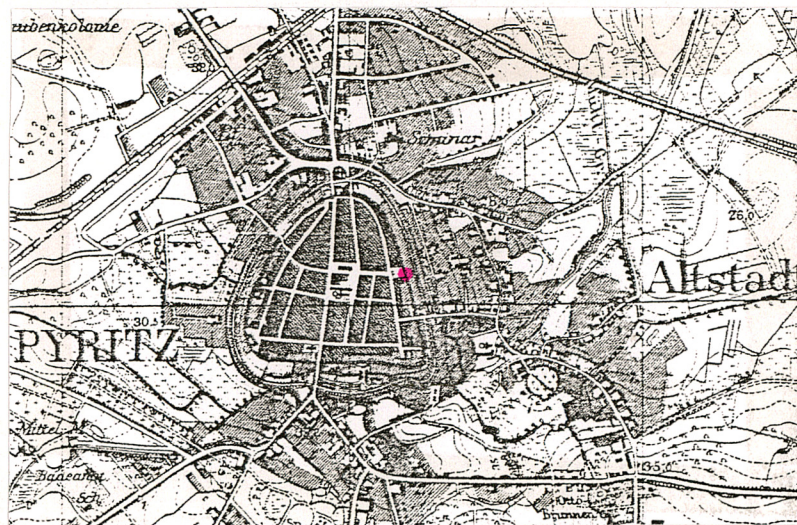
Gmina Pyrzyce
Pl. Ratuszowy 1
74-200 Pyrzyce

9. Użytkownik i jego adres

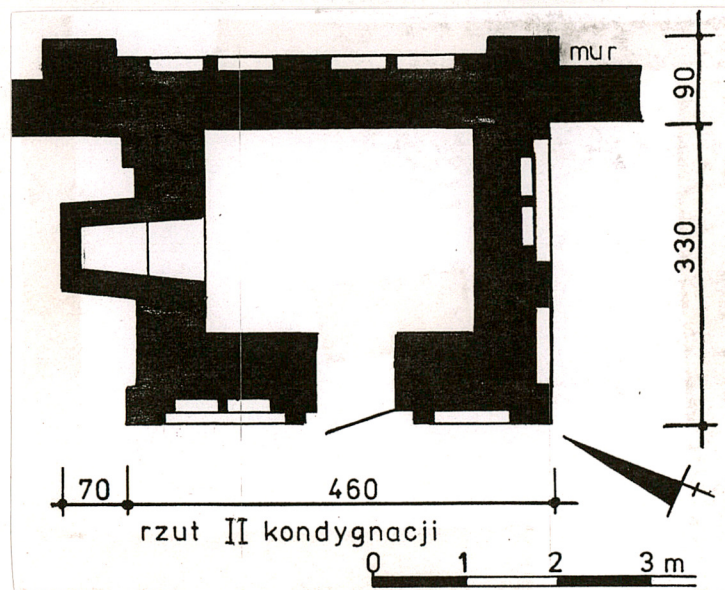
j.w.

10. Rejestr zabytków

Nr **A-54** data **30.07.1955 r.**

A.

1.

12. Autorzy, historia obiektu, określenie stylu

Pyrzyce lokowane zostały w 1263 r. przez księcia Barnima I, który nadał magdeburskie prawa miejskie, stanowiące potwierdzenie wcześniejszych praw – w 1248 r. wzmiankowano „Civitas Piritze”. W owym czasie miasto należało do ks. szczecińskiego; po 1648 r. w posiadaniu Szwedów i Brandenburgii; po 1720 r. – w granicach Prus. Układ przestrzenny miasta oparto na planie nieregularnego owalu (trójkąt o zaokrąglonych narożnikach), z dwoma, (głównymi) ciągami komunikacyjnymi na osi N – S, które przecinały w jednym miejscu mur miejski.

Od 2 poł. XIII w. przystąpiono do budowy **fortyfikacji miejskich**, które z czasem nadały Pyrzycom charakter najpotężniejszej twierdzy na granicy z Nową Marchią. Już w 1253 r. wzmiankowane były fosy, a w 1276 r. obwarowania.

Mury pyrzyckie wznoszono w czterech etapach, od 2 poł. XIII do 2 poł. XVI w., łącznie ze umocnieniami ziemno-wodnymi. 1/ 2 poł. XIII – pocz. XIV w. wzniesiono pierścień murów wraz z czatowniami i furtami (ob. niezachowanymi)

2/ 1 poł. i poł. XIV w. - wzniesiono dolne kondygnacje bramy Szczecińskiej i Bańskiej oraz dolne kondygnacje baszty Mniszej, Prochowej i Sowiej (na bazie czatowni)

3/ XV w. – drobne zmiany i uzupełnienia murów, budowa **baszty Pijak** (1480 r.) Śpiącej Królowy (12) oraz dolne kondygnacje Baszty Lodowej (nr 44)

c.d. wkładka nr 1

13. Opis (sytuacja, materiał i konstrukcja, rzut, bryła, elewacje, wnętrza, wyposażenie, instalacje)

Orientacja

Pyrzyce jest to duże miasto gminne i powiatowe, położone w pld.-zachodniej części woj. zachodniopomorskiego, oddalone ok. 40 km na pld.-wschód od Szczecina. Miasto ulokowane na Nizinie Szczecińskiej, w Kotlinie Pyrzyckiej, nad rzeczką Siciną (dopływ Płoni).

W Pyrzychach krzyżują się drogi krajowe (Szczecin – Gorzów Wlkp.) oraz wojewódzkie prowadzące do Stargardu, Dolic, Bań; linia kolejowa na trasie Stargard – Myślibórz).

Sytuacja

Ewidencjonowany obiekt (Baszta Pijak) zlokalizowany jest we wschodniej części układu staromiejskiego, w zwartym ciągu muru obronnego. Baszta ulokowana w odległości ok. 30 m na wschód od ul. Dąbrowskiego, w osi ul. Bankowej. Przed frontem baszty (od zachodu) rośnie okazały kasztanowiec, teren płaski, trawiasty; po stronie północnej (zewnątrznej) założone ogrody. Ok. 15 m na północ od baszty znajduje się furta w murze, która prowadzi na schody zewnętrzne i dalej w kierunku ogrodów.

Materiał, technika, konstrukcja:

Posadowienie: obiekt osadzony na kamiennej podmurówce, zlicowanej z kamienną konstrukcją dolnej kondygnacji (w tym muru obronnego).

Ściany: o zróżnicowanej konstrukcji i materiale (w tym duże partie rekonstruowane), zlicowane od wschodu z murem obronnym i opięte ceglanyymi przyporami, nietynkowane.

Przyziemie wykonane z kamienia narzutowego, ułożonego warstwowo (o wiązaniu cyklopowym) i spojonego zaprawą wapienną z okrzęsami (narożniki od strony wewnętrznej z cegły ceramicznej), o przekroju 90-130 cm.

Pozostałe kondygnacje murowane z cegły ceramicznej o wym. 8,5-9 x 12,5/14,5 x 28-29 cm, o wątku wendyjskim (w tym ściany rekonstruowane), zaś bezpośrednio nad częścią kamienną warstwa cegieł w układzie główkowym na zrab. Ściany II kondygnacji o przekroju 85 – 105 cm, III kondygnacji – 75 cm. Nadproża otworów oraz blendy ceglane, ostrołukowe, odcinkowe oraz w formie łuków pełnych. W ścianie północnej umieszczony ceglany dansker (fot. 7) w formie wykuszu.

Wnętrze nierozpoznane, niedostępne; ściany prawdopodobnie nietynkowane.

Stropy: wtórne, prawdopodobnie drewniane, belkowe nagie, z metalowymi kotwami w ścianie wschodniej.

Wieżba dachowa: wtórna, prawdopodobnie drewniana, o konstrukcji krokwiowo-płatwiowej, z szerokim okapem.

Pokrycie: dachówka zakładkowa.

Podłogi: deskowe (powąta stropów).

Schody: dostawiane drabiny.

c.d. wkładka nr 1

14. Kubatura ok. 200 m ³	15. Powierzchnia zabudowy 19,3 m ²	16. Przeznaczenie pierwotne baszta obronna	17. Użytkowanie obecne obiekt nieużytkowany
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja (po 1945 r.) Baszta odbudowana (po rewaloryzacji) w l. 80-tych XX w., w trakcie kompleksowego remontu murów obronnych, prowadzonych przez Pracownię Konserwacji Zabytków.		20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie Ewidencjonowany obiekt to późnośredniowieczny relikw fortifikacji miejskich, stanowi element waloryzujący architektoniczny krajobraz miasta. Baszta Pijak (nr 9) jest wpisana do rejestru zabytków i podlega prawnej ochronie konserwatorskiej. Bezwzględnej ochronie podlega historycznie ukształtowana bryła, kompozycja architektoniczna (oparta na układzie pojedynczych i zdwojonych blend z danskerem) oraz faktura i kolorystyka nie-tynkowanych elewacji.	
19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje i pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje) Ogólny stan techniczny budynku dobry; brak widocznych zagrożeń konstrukcyjnych. Niewielkie wykruszenia w spoinowaniu oraz niezakonserwowane nowe skrzydła drzwiowe.			

21. Akta archiwalne, źródła kartograficzne i ikonograficzne (rodzaj, nr i miejsce przechowywania)
 Mapa sztabowa m. Pyrzyce (Pyritz) z 1934 r. – kserokopia ze zbiorów BDZ w Szczecinie.

Widok miasta wg. Lubinusa (1617 r.), wg. Meyera (kon. XIX w.) - kserokopia z: H. Lemcke, Die Bau und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Kreis Pyritz, Hf. VII, Stettin 1906 r.

23. Uwagi różne

Uw. neg. 43-333
 43.340 - 43.344

24. Opracował: (imię, nazwisko, data, podpis)

tekst **mgr Waldemar Witek, BSiDK Sz-n, 07.2001 r.**

plany, rysunki **mgr Waldemar Witek, BSiDK Sz-n, 07.2001 r.**

zdjęcia, fotogr. **mgr Waldemar Witek, BSiDK Sz-n, 07.2001 r.**

miejsce przechowywania negatywów **WOSOZ w Szczecinie**

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO

22. Bibliografia

H. Berghaus, Landbuch der Mark Brandenburg und des Markgrafthums Nieder – Lausitz in der Mitte des 19 Jahr., Bd. III, Brandenburg 1956.

E. Gaedke, Pyritz ein Musterbild mittelalterlicher Befestigungskunst, Pyritz 1930.

H. Lemcke, Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin, Kreis Pyritz, Hf. VII, Stettin 1906.

E. Rymar, Rozwój Pyrzyc do końca XVIII w. [w:] „Zeszyty Pyrzyckie”, nr 3, 1970.

 E. Lukas, Mury obronne w Pyrzycach, PKZ Sz-n 1962 (m-pis); tenże, Mury obronne woj. szczecińskiego, PKZ Sz-n 1967 (m-pis).

W. Niemierowski, Z. Radacki, Pyrzyce. Studium historyczno-urbanistyczne, PKZ Sz-n 1962 (m-pis).

D. Konopka, M. Opechowski, Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Krajobraz kulturowy, cz. I, m. Pyrzyce, Sz-n 1998.
 Inwentaryzacja murów obronnych w Pyrzycach, Politechnika Gdańska 1954.

25. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach
 (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

26. Załączniki

3 wkładki szczegółowe

1. Miejscowość PYRZYCE	4. Obiekt (nazwa jak w karcie) BASZTA OBRONNA (PIJAK) Nr 9	5. Zawartość wkładki: tekst, panorama miasta z 1617 r. i kon. XIX w, plan sytuacyjny
2. Gmina Pyrzyce		
3. Województwo zachodniopomorskie		

c.d. rubr. nr 12

4/ poł. i 2 poł. XVI w. – wzniesiono przedbramia (barbakany), nadbudowano obie bramy oraz baszty: Mniszą, Prochową Sowią i Lodową.

Ewidencjonowana baszta obronna (Pijak) nr 9 została wzniesiona w **kon. XV w. (ok. 1480 r.)**, na miejscu wcześniejszej czatowni (być może nadwieszanej); datowanie potwierdza architektoniczna forma zdwojonych blend oraz wendyjski wątek muru. Pierwotnie w przyziemiu znajdował się loch więzienny, który pełnił funkcję „izby wytrzeźwień” – stąd nazwa baszty (Pijak lub Pijacka). W późniejszym okresie powstał dansker w ścianie północnej oraz górna partia muru i dach. Wg. panoramy miasta Lubinusa z 1617 r. baszty i czatownie zwieńczone były – w większości – dachami siodłowymi, zaś w kon. XIX w. Baszta Pijak nakryta była dachem pulpitowym. Dalsze dzieje i funkcja baszty nieznane; być może pełniła funkcje gospodarcze. Obiekt znacznie zniszczony w trakcie II wojny światowej; po 1945 r. jako trwała ruina, odbudowany (rewaloryzowany) w l. 80-tych, obecnie stanowi własność Gminy Pyrzyce.

W sensie historyczno-architektonicznym jest to niewielka baszta obronna, powstała na miejscu wcześniejszej czatowni (nadwieszanej ?) i włączona w system fortyfikacji miejskich. Jest to obiekt murowany, ceglano-kamienny, założony na planie prostokąta, 2-3 kondygnacyjny, nakryty dachem pulpitowym, z układem zdwojonych blend.

c.d. rubr. nr 13

Stolarka drzwiowa: wtórna. Drzwi w przyziemiu (fot. 1) i II kondygnacji ściany zachodniej (fot. 6), jednoskrzydłowe, ramowo-klepkowe i nabijane ćwiekami, zawieszone na stylizowanych (kutyh) zawiasach hakowo-pasowych, z wrzeciędzem do kłódki.

Stolarka okienna: brak. Na III kondygnacji ściany wschodniej znajdują się szczelinowe otwory strzelnicze.

Rzut

Baszta założona na planie prostokąta, o wym. 460 x 420 cm, zlicowana od wschodu z murem obronnym i opięta narożnymi filarami. Na II kondygnacji ściany północnej wyprowadzony dansker (wykus), o wym. zewnętrznych 70 x 100 cm. Wejście do przyziemia (lochu) od południa, na II kondygnację pośrodku ściany zachodniej.

Poszczególne kondygnacje jednownętne.

Bryła

Budynek o stosunkowo zwartej bryle, w formie stojącego prostopadłościanu, nakrytego dachem pulpitowym, z narożnymi filarami na wysokości II kondygnacji ściany wschodniej i danskerem w ścianie północnej. Wysokość całkowita od strony wewnętrznej wynosi ok. 600 cm, od strony zewnętrznej – ok. 1050 cm. Przyziemie o wys. ok. 330 cm, II kondygnacja ok. 200 cm, III kondygnacja – ok. 270 cm.

c.d. wkładka nr 2

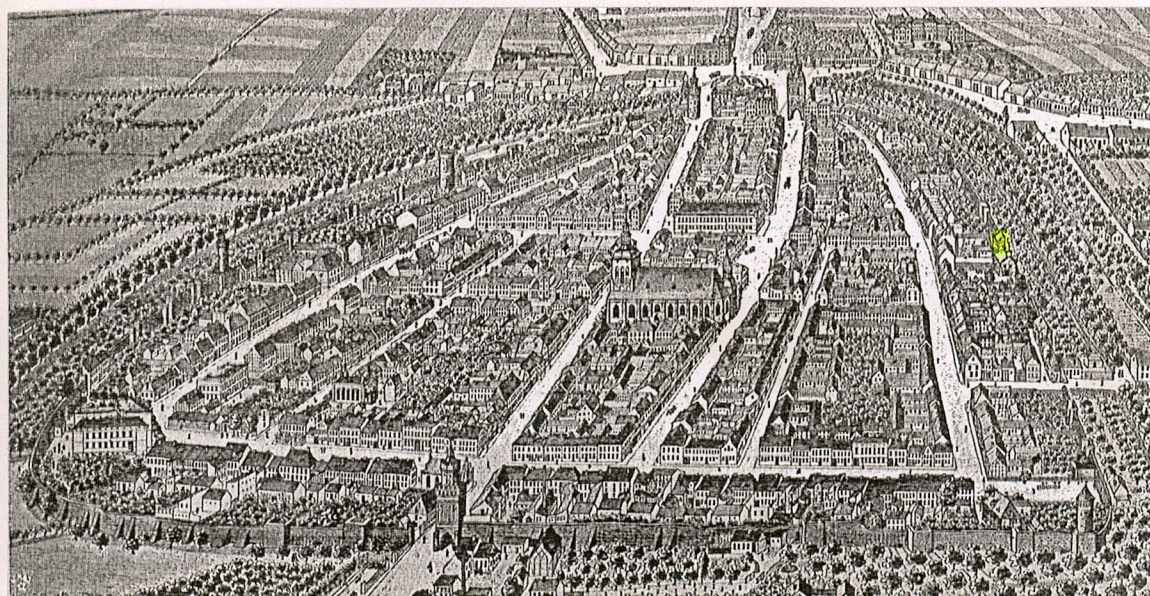
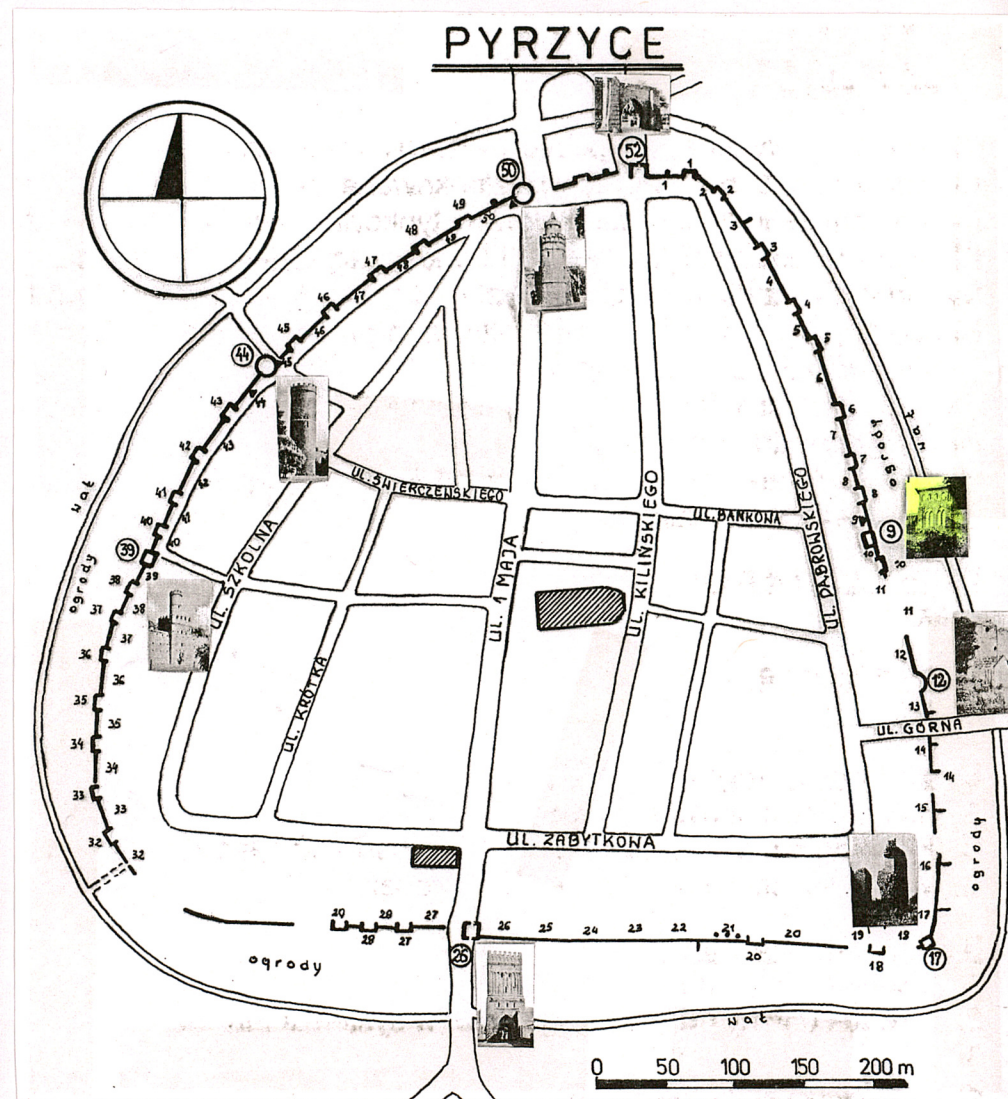
Wkładkę założył: **mgr W. Witek, 07.2001 r.**

Miejsce przechowywania negatywów: **WOSOZ w Szczecinie**

Wzór ODZ

B. Panorama miasta z 1617 r. wg. Lubinusa – widok od płd.-wsch.

C. Widok miasta z kon. XIX w. – wg. Meyera

1. Miejscowość PYRZYCE	4. Obiekt (nazwa jak w karcie) BASZTA OBRONNA (PIJAK) Nr 9	5. Zawartość wkładki: tekst, rzut przyziemia, fotografie
2. Gmina Pyrzyce		
3. Województwo zachodniopomorskie		

c.d. rubr. nr 13**Elewacje**

Elewacje o pierwotnej kompozycji, wystroju i kolorystyce.

Elewacja zachodnia (fot. 4) rozczłonkowana na II kondygnacji trzema blendami: środkowa zamieniona na otwór wejściowy z pełnołukowym nadprożem, południowa ostrołukowa i tynkowana, północna zdwojona (w tym biforialna), ostrołukowa.

Elewacja wschodnia (fot. 3): na II kondygnacji z dwiema (zdwojonymi i tynkowanymi) ostrołukowymi blendami i opięte przynaróżnymi fularami (szkarpami); na III kondygnacji z czterema blendami zwieńczonymi łukami odcinkowymi (środkowe ze szczelinowymi otworami).

Elewacja północna (fot. 5) ukształtowana przez dwie, ostrołukowe (tynkowane) blendy, z centralnie umieszczonym (późniejszym) danskerem w formie wykuszu wspartego na pseudokroksztynach.

Elewacja południowa (fot. 1) dwupoziomowa: w przyziemiu z pełnołukowym otworem wejściowym, a na II kondygnacji dwie, ostrołukowe blendy (w tym wschodnia zdwojona).

Wszystkie ściany nietynkowane, z odsłoniętym wątkiem muru ceglanego o wiązaniu wendyjskim i kamiennym przyziemiem, skonstrastowane z tynkowanymi blendami.

Wyposażenie

Brak.

Instalacje

Brak.

Spis planów i widoków

A. Mapa miasta Pyrzyce z 1934 r.

B. Panorama miasta z 1617 r. wg. Lubinusa – widok od płd.-wsch.

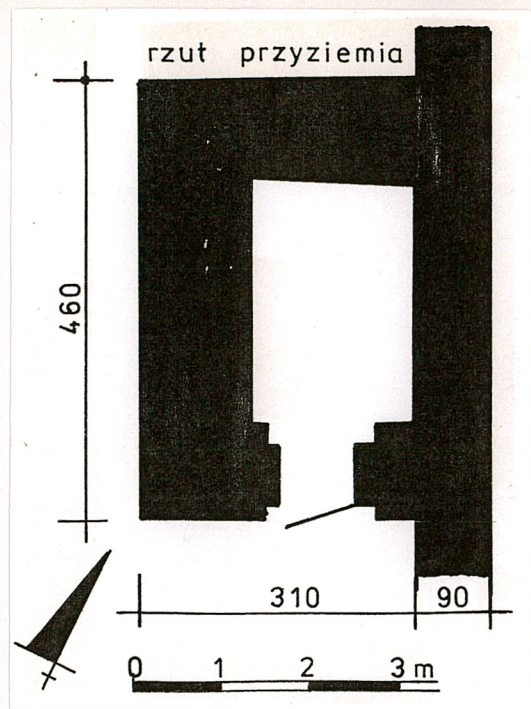
C. Widok miasta z kon. XIX w. – wg. Meyera

Spis fotografii:

1. widok ogólny od płd.-zachodu
2. widok ogólny od strony ogrodów, w systemie murów
3. elewacja wschodnia
4. elewacja zachodnia
5. elewacja północna
6. blendy i wejście w ścianie zachodniej
7. dansker w ścianie północnej

Wkładkę założył: **mgr W. Witek, 07.2001 r.**

Miejsce przechowywania negatywów: **WOSOZ w Szczecinie**

2.

3.

1. Miejscowość PYRZYCE	4. Obiekt (nazwa jak w karcie) BASZTA OBRONNA (PIJAK) Nr 9	5. Zawartość wkładki: fotografie
2. Gmina Pyrzyce		
3. Województwo zachodniopomorskie		

4.

5.

Wkładkę założył: **mgr W. Witek, 07.2001 r.**

Miejsce przechowywania negatywów: **WOSOZ w Szczecinie**

Wzór ODZ

6.

7.